

## החברה הערבית בישראל בצל מגפת הקורונה

אפרים לביא, מאיר אלרן, ח'ידר סואעד, מורסי אבו מוך, מייסלון דלאשה

עם הפצת מידע והנחיות להתמודדות עם מגפת הקורונה בשפה בערבית, גברה המודעות בקרב הציבור הערבי לחומרת המשבר וניכר בקרב ובקרב מנהיגיו הפוליטיים, החברתיים והדתיים, קשב להנחיות ופעולה ליישומן. זאת, תוך התמודדות עם אתגרים חברתיים, דתיים וכלכליים לא מבוטלים. המשבר המחיש את שותפות הגורל של יהודים וערבים במדינה, שעה שצוותים רפואיים ערביים פועלים שכם אל שכם עם הצוותים היהודיים במאבק במגפה ובהצלת חיי אדם. על משרדי הממשלה להמשיך ולהקפיד על העברת מידע והנחיות בשפה הערבית בזמן, על שוויון במתן שירותים רפואיים וסיוע כלכלי לציבור הערבי, וכן על הנגשה שוויונית של שירותי חינוך ורווחה.

בישובים הערביים בישראל קיים שילוב תנאים, ביניהם בעיית שליטה בשפה העברית, המקשה על יישום הנחיות משרד הבריאות בנוגע להתמודדות עם מגפת הקורונה. כתוצאה מכך נוצר רושם כאילו החברה הערבית לא הפנימה את חומרת האירוע ואינה מתייחסת בכובד ראש להנחיות. ואולם, הנחיות משרד הבריאות החלו להתפרסם בשפה הערבית באיחור רב, יחסית. כך נוצרו פערים ניכרים ברמה ובהיקף המידע שהגיע לציבור הערבי. הצטרפות הציבור הערבי למאמצי בלימתה של המגפה החלה עם השבתת מערכת החינוך. עם זאת, הציבור הערבי ממעט יחסית לעשות שימוש בשירותים רפואיים מקוונים. בחלק מהישובים הערביים חסרות מרפאות, וכך נפוצה תופעה של הגעה פיזית לחדרי המיון בבתי החולים, המגבירה שם את העומס והחשיפה למחלות. בעיות אלו קיימות ביתר שאת ביישובי הבדואים בדרום.

עקב הרחבת הפצת המידע הנדרש בערבית צומצמו פערים וגברה המודעות בקרב הציבור הערבי לנדרש ממנו, לרבות מניעת התקהלויות, צמצום מספר המתפללים במסגדים וביטול תפילות יום השישי. המנהיגות הדתית והמועצה האסלאמית לפסקי הלכה מילאו בכך תפקיד חשוב. בנוסף, רופאים ואנשי צוות רפואי ערבים, וכן ארגוני חברה אזרחית, נרתמו להגברת המודעות בקהילה. גם התקשורת דוברת הערבית (ערוצי טלוויזיה ורדיו) החלה לעודד שמירה על כללי היגיינה והישארות בבית. מנגד, מרבית הרשויות המקומיות הערביות, כולל יישובי הבדואים בדרום, אינן ערוכות לתפקד במציאות של שעת חירום מתמשך.

### **האתגרים שבפני גיוס הציבור הערבי להיענות להנחיות**

- חוסר אמון כלפי הממשלה - בקרב הציבור הערבי התרחבו בעשור האחרון תחושות ניכור וחוסר אמון כלפי הממשלה על רקע מדיניותה והצהרותיה המדירות אותו. ניתן להניח שהן השפיעו, לפחות בתחילה, על מידת הקשב להנחיותיה בנוגע להתמודדות עם מגפת הקורונה.
- היבטים חברתיים - הצפיפות המאפיינת את היישובים הערבים וההרכב החברתי (משפחות גדולות, חמולות, שבטים), מקשים על שמירת מרחק ומניעת מגע פיזי בין האנשים. הדיוור

בצוותא של משפחות עושה אותן קבוצת סיכון. מרכזי קניות משפחתיים ושבטיים, בתי קפה/נרגילות, מסיבות חברתיות מסורתיות מרובות משתתפים הם מוקדי התקהלות. ובנוסף, ברוב הישובים קיימים בתי-קשישים שבהם מרוכזים אזרחים ותיקים רבים ללא הגנה ובידוד. במציאות זו, החברה הערבית חשופה יותר מכלל הציבור להדבקה ולתחלואה.

- היבטים דתיים – 85 אחוזים מכלל הציבור הערבי הם מוסלמים. חלקם, ורוב אלה שבקבוצת הסיכון של בני 65 ומעלה, נוהגים להתפלל במסגדים לפחות בחלק מחמש התפילות ביום. במחצית השנייה של חודש מארס, לאחר שהתבררה חומרת המגפה, החלה הנוכחות במסגדים להצטמצם, ותפילות יום השישי התבטלו לאחר פרסום גושפנקה לכך בפסקי הלכה בארץ ובעולם. המהלך התאפשר בזכות שיתוף פעולה בין הרשויות המקומיות והאימאמים. מהלך דומה התרחש בקרב הקהילה הנוצרית בארץ, שנמצאת בתקופת הצום והתפילות לקראת חג הפסחא הקרב. נכון לעכשיו, המשמעת ביחס להנחיות היא גבוהה. לקראת סוף אפריל, עם תחילת חודש הרמדאן שבמהלכו נהוגות מדי ערב תפילות המוניות במסגדים, צפויה ההיענות לעמוד למבחן נוסף.
- פערי השפה – בראשית התפשטות המגפה, מרבית ההודעות הממשלתיות לציבור לא הועברו בשפה הערבית. גם בהמשך, מידע רב הופץ בערבית באיחור. חלק לא מבוטל באוכלוסייה הערבית, בעיקר מבוגרים, אינו חשופים למידע מקוון. מנגד, רופאים ערבים החלו לאחרונה לתרגם ביוזמתם את המידע עבור קהילתם כדי לצמצם בלבול ודאגה.
- הבדואים בנגב - ההיבטים החברתיים והדתיים ופערי השפה מועצמים מאוד בקרב הבדואים בדרום הארץ. כך למשל, רוב החתונות מתקיימות בימי שישי במהלך עונת החתונות מראשית חודש מארס עד סוף ספטמבר. לעיתים מתקיימות ביום שישי אחד עשרות חתונות במקביל. בנוסף, היישובים הבדואים בדרום, בעיקר הבלתי מוכרים, סובלים מהיעדר תשתיות מים וחשמל. המודעות לנזקי הקורונה ולגבי חשיבות השמירה על כללי היגיינה נמוכה יחסית. בכפרים הבדואים הלא מוכרים אין גישה לאינטרנט, מה שמקשה על השגת מידע ומונע אפשרות ללמידה מרחוק ובידור עבור הילדים שנשארים בבית.

#### הזדמנויות

המשבר מציב בפני כלל הציבור הישראלי, יהודים וערבים כאחד, מטרה עליונה משותפת: להדביר את המגפה ולהציל חיים. מצב החירום מדגיש כי אין מקום לגזענות ולהדרה, אלא לסולידריות. ללא אנשי הרפואה והבריאות מקרב החברה הערבית וללא שיתוף-פעולה בינם לבין החברה וצוותי הרפואה היהודים, מאמצים להצלת חיים בישראל היו סופגים מכה אנושה. ריבוי רופאים ערבים, אחיות, רוקחים ואנשי סיעוד במערכת הבריאות תורם להגברת המודעות והחשיבות בציבור הערבי לגבי הצורך בהקפדה על הנחיות משרד הבריאות. צוותי הרפואה הערביים המשרתים במקצועיות ובנאמנות את כלל הציבור, עשויים לחזק את האמון ואת שיתוף הפעולה של הציבור היהודי כלפי הציבור הערבי, הגם שמנגד הוא נחשף לאמירות חוזרות ונשנות בזירה הפוליטית לגבי הדרת נציגיו הנבחרים משותפות שלטונית.

## המלצות למדיניות

א. יש להכיר בכך - ולהפגין זאת בציבור ובפומבי - שהצוותים הרפואיים היהודיים והערביים הם "חיילים במערכה" המשותפת במגפה. יש להתייחס לכלל האוכלוסייה הערבית כשווה וכשותפה מלאה בהתמודדות עם הסכנה ולהעניק לה תחושה שמתייחסים אליה ולבריאותה בכבוד וברצינות מלאה. הזנחת קבוצות אוכלוסייה (כמו הבדואים בנגב או מחנה פליטים שועפאט) במסגרת ההתמודדות עם המגפה עלולה להעצים את הסכנה להתפרצותה באזורי מגוריהם ולהפצתה ברחבי מדינה.

ב. בהקשר הרחב של יחסי יהודים וערבים, נכון לראות בשותפות הגורל שנוצרה כשעת כושר שאין להחמיצה, כדי ליצור בסיס חדש וחיובי לאינטגרציה מלאה של הערבים במרקם חברתי הישראלי. ראוי לחדול משיח מדיר וגזעני ומהתבטאויות שיש בהן משום הטלת ספק בנאמנות הערבים למדינה, ותחת זאת לכבד את שאיפתם להשתלב במוקדי השלטון במדינה ולהכיר בלגיטימיות של שילוב נציגיהם בתהליכי קבלת ההחלטות.

ג. על בסיס זה מומלץ לנקוט את הצעדים הבאים:

1) להנגיש לציבור הערבי מידע והנחיות של משרדי הממשלה, תוך הקפדה על שפה ערבית תקינה ואמינה, לא רק באינטרנט, במקביל להפצתם לציבור היהודי. ראוי להקים מוקדים טלפוניים נגישים בשפה הערבית.

2) לייצר שוויון בשירותים הרפואיים: יש להקים מרכז בדיקות ארצי ("היבדק וסעי") באחד הישובים הערביים המרכזיים (נצרת, שפרעם), ובו בזמן להעניק ייצוג הולם ומופגן לערבים בדרגי קבלת ההחלטות במשרד הבריאות וביתר משרדי הממשלה הרלוונטיים להתמודדות במגפה. כן נכון למנות דובר ערבי בכיר מטעם משרד הבריאות, שיופיע מול הציבור הערבי כסמכות מקצועית בכירה ואמינה, ולעודד הופעה של רופאים ומומחי בריאות הציבור ערבים בערוצי התקשורת המרכזיים – גם בעברית.

3) להשיק קמפיין הסברה ציבורי בשפה הערבית להדרכה ולחינוך בנוגע להתמודדות עם הנגיף. ההסברה צריכה להתבצע על-ידי מובילי דעה ומנהיגי דת ולהתייחס לכל קהילה על פי מנהגיה, תרבותה וצרכיה. לפזורה הבדואית נדרשת הסברה פרטנית, רצוי בעל-פה, באמצעות אנשי הדת ומנהיגי הקהילה עצמם, וכן רופאים מקרב כל השבטים והמשפחות, הנחשבים בעיני האוכלוסייה מודל לחיקוי.

4) בנושא האיכון הדיגיטלי, יש לרכז את חששות הציבור – יהודי וערבי כאחד - משימוש חורג במידע ולהבטיח כי המידע ינוצל אך ורק לאיתור אנשים בקרבת חולים שנדבקו.

ד. נדרש להקצות משאבים כלכליים ייעודיים לחברה הערבית ובכללם לאוכלוסייה הבדואית בדרום, הנשענת על תיירות. כ-60 אחוזים מקרב העובדים הערבים הם שכירים העובדים מחוץ לישוביהם וחלק גדול מהם כבר מובטל. עסקים קטנים בישובים הערביים צפויים לסבול מהתמוטטות ויש להבטיח תמיכה כספית עכורה; נדרש להקים מנגנון מהיר לסיוע תהליכים מול הביטוח הלאומי עבור העובדים שהוצאו לחל"ת. אבטלה גבוהה ומשבר כלכלי עלולים להעמיק את העוני ולהגביר תופעות של אלימות והפשעה.

ה. אכיפה משטרתית מול התקהלויות והפרת הצווים לריחוק חברתי צריכה להיות מיושמת באופן שוויוני ולהתבצע בשותפות ובתיאום עם המנהיגות המקומית ואנשי הדת. זאת, על מנת להבטיח לגיטימציה לאי-השתתפות בלוויות וחתונות, אי-הקמת סוכות אבלים והימנעות משהייה בבתי קפה.

ו. חינוך ורווחה - נדרשת הנגשה שוויונית של שירותים הן לתלמידים, באמצעות לימוד מרחוק, והן לתמיכה באוכלוסיות מוחלשות, בפרט קשישים וגם נשים, העלולות להיות חשופות ל אלימות במשפחה עקב סגר ממושך. בכל אלה ראוי לשתף פעולה עם ארגוני החברה האזרחית וגופי ההנהגה, למשל ועדת המעקב העליונה וועד ראשי הרשויות המקומיות.

ז. נדרש להכין את הרשויות המקומיות הערביות, ובמיוחד הרשויות הבדואיות בדרום, לתפקד במציאות של התפשטות המגפה: לבצע הדרכות לקב"טים ולראשי רשויות ולספק ציוד חיוני.

ח. מן הראוי לעצור בשלב זה את הריסת הבנייה הבלתי חוקית בישובים הערביים.

נקיטת המדיניות המומלצת אינה רק מחובתה של המדינה כלפי כל אזרחיה בעת משבר מחריף וממושך, אלא היא עשויה לחזק מאד את המגמה הגוברת בקרב מרבית האזרחים הערביים ביחס לשילובם במדינה, בכל התחומים. התנהלות שוויונית בהצהרות ובפועל מול האזרחים הערביים יכולה לסייע להם בהתמודדותם עם המגפה, ואף לעודדם לראות במדינה כשלהם ולמענם. זו הזדמנות היסטורית חשובה.